

Idiom i läroboksserien *Magnet*

Kaisa Remula

Tammerfors universitet

Enheten för språk, översättning och litteratur

Avhandling i Nordiska språk som biämne

April 2011

Tampereen yliopisto
Pohjoismaiset kielet
Kieli-, käänös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

REMULA, KAISA: Idiom i läroboksserien Magnet

Sivuaine pro gradu –tutkielma, 36 sivua

Huhtikuu 2011

Oheinen tutkielma käsittelee oppikirjasarja *Magnet*:issa esiintyviä idiomeja. *Magnet* on WSOY:n kustantama, lukion B1-ruotsin opetukseen tarkoitettu kirjasarja, jonka osat ovat ilmestyneet vuosina 2007–2010. Idiomi on vakiintunut, vähintään kahdesta sanasta koostuva kielen ilmaisu, jonka kokonaismerkitys ei ole johdettavissa siihen sisältyvien yksittäisten sanojen merkityksistä. Ruotsin kielen idiomeja ovat esimerkiksi *från vaggan till graven* 'kehdestä hautaan' ja *dag ut och dag in* 'yötä päivää'.

Empiirisen tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, missä määrin idiomeja esiintyy kirjasarjan osiin 1, 3 ja 5 sisältyvissä teksteissä, sanastotehtävissä ja luetunymmärtämistehtävissä, ja miten idiomien määrä kehittyi kurssista toiseen. Keskeisenä tavoitteena on myös saada selville, missä suhteessa idiomit jakautuvat tekstien, sanastotehtävien ja luetunymmärtämistehtävien välille ja mitä taitoja lukio-opiskelijalta vaaditaan näillä osa-alueilla. Erityistä huomiota kiinnitetään sanastotehtävissä esiintyviin idiomeihin ja siihen, vaaditaanko niissä vain idiomien passiivista ymmärtämistä vai myös aktiivista soveltamista.

Tutkimuksesta ilmenee, että idiomeja esiintyy *Magnet*-oppikirjasarjan osissa 1, 3 ja 5 yhteensä 80 kappaletta. Edettäessä ensimmäisestä viidenteen kurssiin idiomien määrä lisääntyy tasaisesti. Ensimmäisessä kurssissa idiomeja esiintyy eniten teksteissä ja luetunymmärtämistehtävissä, joissa kummassakin vaaditaan opiskelijalta luetunymmärtämisen taitoja. Kolmannessa kurssissa näiden idiomien määrä laskee ja vastaavasti sanastotehtävissä esiintyvien idiomien osuus suurenee tasaisesti aina viidenteen kurssiin saakka. Noin puolessa sanastotehtävistä opiskelijalta vaaditaan tehtävyytyypistä riippuen idiomien tunnistamista ja ymmärtämistä ja vastaavasti puolessa tehtävistä niiden aktiivista käyttämistä. Kaikista tutkimusmateriaalista esiintyvistä idiomeista noin viidesosa esiintyy sanastotehtävissä, joissa opiskelijalta vaaditaan idiomien aktiivista käyttämistä.

Innehåll

1	Inledning	1
1.1	Bakgrund	1
1.2	Syfte	1
1.3	Tidigare forskning	3
2	Fraseologi	4
2.1	Fasta fraser	4
2.2	Idiom	8
3	Svenska som andra inhemska språk i gymnasiet i Finland	12
4	Tillvägagångssätt vid analysen	15
4.1	Material	15
4.2	Metod	16
5	Analys	17
5.1	Idiom i Magnet	18
5.2	Idiom i texter	23
5.3	Idiom i ordförrådsövningar	24
5.4	Idiom i läsförståelseövningar	32
6	Sammanfattning och slutsatser av analysen	32
	Litteratur	35

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Denna avhandling handlar om idiom – fasta fraser, vars betydelse inte kan härledas ur de ingående ordens betydelser. Typiska svenska idiom är bl.a. *bita i gräset* 'förlora, duka under', *bränna sitt ljus i båda ändarna* 'att leva på ett ytterst ansträngande och nedbrytande sätt', *ta bladet från munnen* 'att säga rent ut vad man vet eller tycker'. (Parafraferna ur Nordstedts svenska ordbok, s.v. *gräs, ljus, blad*.)

Idiomatiska uttryck är en viktig del av språket och en person som talar till exempel svenska som modersmål använder dem hela tiden. För att kunna förstå ett främmande språk ordentligt måste man åtminstone känna igen och förstå idiomatiska uttryck. Lär man sig idiomatiska uttryck i svenskundervisningen i Finland? Krävs kunskaper om dem av eleverna? Bland annat dessa frågor kommer att behandlas i denna avhandling.

1.2 Syfte

Syftet med avhandlingen är att redogöra för om det finns idiom i tre utvalda delar av läroboksserien Magnet och i vilka sammanhang de förekommer. Måste eleven bara passivt förstå idiomerna i en text eller måste han själv kunna använda dem i övningarna? Syftet är att hitta svar på följande frågor:

- 1) Blir antalet idiom större från kurs 1 till kurs 5?
- 2) Finns det mer idiom som eleven måste förstå passivt än idiom som eleven måste aktivt kunna använda? Förändras kraven från kurs 1 till kurs 5?
- 3) Förekommer idiom i texter eller i ordförrådsövningar? Hur fördelar sig idiomerna mellan de olika områdena? I vilka typer av ordförrådsövningar förekommer idiomerna?

Dessutom kommer jag att redogöra för begreppet idiom och illustrera det med exempel. Utöver idiom ska också andra fasta fraser presenteras. Inom ramen för denna avhandling är det tyvärr inte möjligt att ta alla fasta fraser med i analysen, även om det skulle vara mycket intressant.

I det första kapitlet diskuteras både avhandlingens syfte och tidigare svensk fraseologiforskning. I andra kapitlet presenteras den lingvistiska vetenskapsgrenen fraseologi. Därtill definieras begreppet idiom och redogörs för hur olika forskare har definierat begreppet. Också andra fasta fraser presenteras för att förtydliga vad som skiljer idiom från andra fasta fraser. Andra fasta fraser är till exempel ordspråk, lexikaliserade liknelser och kinegram (ty. *Kinegramm*). I det följande ges exempel för dessa tre frastyper:

Ordspråk: *Alla känner apan men apan känner ingen.*

Lexikaliserad liknelse: *vara hungrig som en varg*

Kinegram: *rynka på näsan*

Det tredje kapitlet handlar om svenskundervisningen (svenska som andra inhemska språk) i finska gymnasiet. Jag redogör kort för i vilket mån behärskning av idiomatiska uttryck tas upp i Grunderna för gymnasiet läroplan (Utbildningsstyrelsen 2003). Utöver detta presenterar jag kort den europeiska referensramen för undervisning, inläring och bedömning av språk och redogör för vad det sägs om idiom i den. I fjärde kapitlet presenteras metod och material som jag använder vid analysen. Femte kapitlet innehåller den empiriska läroboksanalysen av idiomerna i läroboksserien Magnet. I kapitel sex presenterar jag sammanfattning och slutsatser av analysen.

Den empiriska delen av denna avhandling kan vara av intresse för svensklärare i Finland och bidra till att utveckla svenskundervisningen i gymnasiet. Dessutom hoppas jag att min undersökning ska inspirera andra intresserade att fortsätta undersöka temat vidare.

1.3 Tidigare forskning

Svenska fraseologiska enheter (bl.a. idiom) har undersökts i liten utsträckning. Mer omfattande studier har genomförts om ryska, tyska, engelska och spanska fraseologiska enheter (Sköldberg 2004, 7). Fraseologi i allmänhet är en mycket ung vetenskapsdisciplin: först på 1930- och 1940-talet utvecklade man i Sovjetunionen denna forskningsinriktning. Fraseologi hade som uppgift att definiera vad som skiljer fasta fraser från andra ordfogningar. Framför allt *Traité de stylistique française* av Ch. Bally (1909) hade ett stort inflytande på utvecklingen (Fleischer 1982, 10–11). Ch. Bally har ofta kommit att betraktas som fraseologins skapare (Sköldberg 2004, 13). En av de första betydande undersökningarna av svenska fraseologiska enheter är *Om lexikaliserade fraser i svenskan* av Jan Anward och Per Linell (1976). I artikeln diskuteras bl.a. vilka olika typer av lexikaliserade fraser det finns (Sköldberg 2004, 7).

En viktig och aktuell undersökning som handlar om svenska idiom är Emma Sköldbergs (2004) doktorsavhandling *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom* som är en av de viktigaste informationskällorna för denna avhandling. Hon undersöker hur 36 idiomatiska uttryck används i svenska tidningstexter och huruvida skribenterna varierar idiomens form i sina texter.

Andra nyare undersökningar har genomförts bl.a. av Järborg (2002) och Niemi (2004). Undersökningen av Järborg innehåller semantiska beskrivningar av ett antal svenska idiom. Niemi undersöker för sin del svenska verbfrasidiom som har excerperats ur ordböcker och klassificerar dem efter deras egenskaper. Enligt honom är ungefär 82 % av de undersökta idiomerna metaforiska och 78 % kulturella, dvs. de är förknippade med människans allmänna aktiviteter. Av de undersökta idiomerna är bara 16 % vardagliga. (Sköldberg 2004, 7–8.)

2 Fraseologi

Fraseologi är en lingvistisk vetenskapsgren som undersöker fasta fraser i språket (Fleischer 1982, 9, 15). Tidigare betraktades fraseologi som en del av den lexikaliska eller syntaktiska beskrivningen, men nuförtiden uppfattas den ofta som en särskild språklig beskrivningsnivå som har mycket gemensamt med morfologi (läran om betydelsebärande orddelar), syntax (läran om hur ord förbinds med varandra till högre enheter), lexikologi (vetenskapen om ordförrådets uppbyggnad och struktur) och semantik (läran om betydelsen hos språkliga uttryck) (Sköldberg 2004, 13; Parafraserna ur Nordstedts svenska ordbok, s.v. *morfologi, syntax, lexikologi, semantik*). Det delområde inom fraseologin som undersöker idiom heter idiomatik (Korhonen 1992, 1).

I det följande presenteras och definieras de centralaste fasta fraserna och i kapitel 2.2 presenteras en typ av fasta fraser, idiom, som undersöks närmare i den empiriska delen.

2.1 Fasta fraser

En språklig fras kan vara en fri konstruktion, en kollokation eller en fast fras. En kollokation är en ofta återkommande samförekomst av ord, som det ibland råder särskilda semantiska kopplingar emellan. De ingående orden tenderar till exempel att kombineras i en viss ordning. Exempel på svenska kollokationer är *upprepade gånger*, *stor uppmärksamhet* (Sköldberg 2004, 34). Svensén (2004, 239) konstaterar att skillnaden mellan idiom och kollokation är att ett idiom utgör ett enda språkligt tecken medan en kollokation består av två språkliga tecken.

Svensén (2004, 206) ser indelningen av ordförbindelser annorlunda än Sköldberg: På samma sätt som Sköldberg delar han ordförbindelser i fasta fraser och icke fasta fraser, men anser att kollokationer hör till de icke-fasta fraserna, medan Sköldberg anser dem vara en egen kategori.

Vad som skiljer fasta fraser och kollokationer från fria konstruktioner är att fasta fraser alltid uppvisar någon form av fixering (Sköldberg 2004, 31). Detta betyder att fasta fraser inte kan modifieras hur som helst utan att deras fraseologiska betydelse försvinner (Burger 2007, 20–24). Av följande exempel framgår hur ett uttrycks fraseologiska betydelse 'att väcka stor förargelse eller starkt missnöje' försvinner även om en komponent ersätts med ett ord med liknande betydelse. (Parafrasen ur Nordstedts Svenska språkbruk, s.v. *blod*.)

väcka ont blod

**väcka elakt blod*

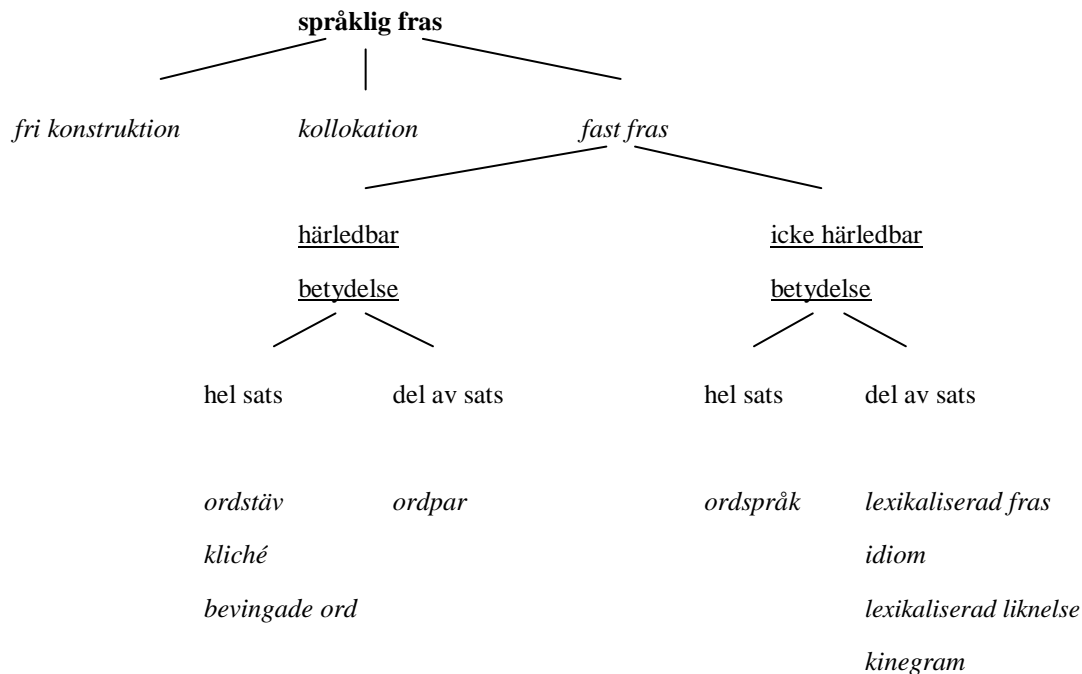
Enligt Sköldberg (2004, 31–35) kan fasta fraser indelas vidare i två kategorier: fasta fraser som har en härledbar betydelse och fasta fraser som inte har en härledbar betydelse. Om en fast fras har en härledbar betydelse, kan den fraseologiska betydelsen av frasen härledas ur betydelser av enskilda konstituenten (Sköldberg 2004, 2). Om en fast fras inte har en härledbar betydelse, kan den fraseologiska betydelsen inte härledas ur betydelser av enskilda konstituenten dvs. frasen uppvisar **idiomaticitet** (Sköldberg 2004, 31–35). I det följande ges exempel på båda typerna:

Härledbar betydelse: *dag och natt* 'jämt'

Icke härledbar betydelse: *ge någon korgen* 'att ge avslag på ett frieri'

(Parafraserna ur Nordstedts Svenskt språkbruk, s.v. *dag, korg*.)

Sköldberg indelar fasta fraser med härledbar och icke härledbar betydelse vidare i sådana fasta fraser som utgör en hel sats och sådana som utgör en del av en sats. I följande schema i figur 1 presenteras frastypologin som Sköldberg (2004) använder i sin undersökning *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*:

FIGUR 1: Förslag till en övergripande frastypologi (Sköldberg 2004, 32).

Ett sådant schema kan ge ett falskt intryck av att man kunde dela in fasta fraser i tydligt avgränsbara kategorier utan svårigheter. Det kan hända att en fast fras hör till flera kategorier samtidigt. Dessutom kan det ifrågasättas om till exempel ordpar alltid har en härledbar betydelse. Detta blir klart när man tittar på följande exempel, där uttryckets fraseologiska betydelse inte kan härledas ur de ingående ordens betydelser på grund av att de betydelsebärande konstituenterna *huller* och *buller* förekommer bara ifrågavarande uttryck och betyder ingenting utanför detta sammanhang:

huller om buller 'något är utan någon ordning alls'

(Parafrasen ur Nordstedts Svenskt språkbruk, s.v. *huller*.)

För att klargöra vad som skiljer idiomen från andra fasta fraser klarläggs de ovannämnda termerna i det följande med hjälp av exempel. Först presenteras de fasta uttryck vars betydelse går att härleda ur de enskilda ordens (konstituenternas) betydelser. Alla exempel är av Sköldberg (2004, 32–34).

Ordstäv är humoristiska talesätt som innehåller ett citat och en förment sagesman:

Liten hämnd är också hämnd, sa bonden och spottade på grannens gris.

Klichéer är välkända fasta uttryck som ofta har ett banalt och utnött innehåll:

Det är en dag i morgon också.

Den tredje typ av fasta uttryck som hör till samma kategori som ordstäv och klichéer är **bevingade ord** som är välkända uttryck som kan härledas till en viss källa:

Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta. (Tegnér)

Ordpar är fasta uttryck som inte bildar en hel sats. Ofta har båda orden en liknande betydelse:

lugn och ro

I det följande presenteras uttryck vars betydelse inte går att härleda ur de enskilda ordens betydelser.

Ordspråk är ofta metaforiska fasta fraser vilka utgör en hel sats och ofta förmedlar en levnadsvisdom:

Även solen har fläckar.

Till skillnad från ordspråken fungerar **lexikaliserade fraser** bara som en del av en sats. Kännetecknande för lexikaliserade fraser är att de uppvisar stora begränsningar vad gäller t.ex. böjning av enskilda ord. Detta skiljer dem från språkets fria konstruktioner.

bada naken

En typ av fasta fraser är **idiom**. Det är oftast svårare att härleda ett idioms betydelse utifrån konstituenternas betydelser än vad fallet är när det gäller en lexikaliserad fras:

ha huvudet på skaft

Lexikaliserade liknelser är fasta fraser som innehåller en liknelse:

sova som en stock

Slutligen räknas **kinegram** till fasta fraser som inte har en härledbar betydelse. Kinegram betecknar en fysisk gest samtidigt som de har en institutionaliserad betydelse, dvs. man förstår betydelsen av gesten, även om man bara använder frasen i talet utan att göra gesten i fråga:

bita sig i läppen

(Jämför Sköldberg 2004, 32–34.)

Svenséns (2004, 243–245) kategorisering av fasta ordförbindelser är mindre komplicerad. Han delar fasta ordförbindelser i bara fyra grupper: idiom, rutinformler, ordspråk och liknelser. Rutinformler, som inte finns i Sköldbergs frastytologi (figur 1), uppfattar Svensén som stereotypa ordförbindelser som har en pragmatisk funktion. De används alltså i ofta förekommande kommunikationssituationer. Typiska rutinformler är t.ex. *Var så god!*, *Eller hur?*, *på tal om det*. Liknelser, som Sköldberg kallar lexikaliserade liknelser, är enligt Svensén fasta ordförbindelser som ofta har en förstärkande funktion och som innehåller ordet *som*: *svära som en borstbindare* 'svära mycket', *ljuga som en häst travar* 'ljuga ofta/mycket'. På samma sätt som Sköldberg anser Svensén att ordspråk är fasta ordförbindelser som utgör hela meningar. Dessutom är de generaliserade påståenden vilkas funktion är att förmedla vissa värderingar av allmänmänskligt slag: *Lika barn leka bäst* 'sågs när människor som är olika inte kan leva tillsammans'. (Parafrasen ur Nordstedts Svenskt språkbruk 2003, s.v. *barn*).

2.2 Idiom

Idiom räknas oftast till fasta fraser. En fråga som har diskuterats är hur man ska definiera ett idiom – bruket av termer är inte alls standardiserat och man använder olika termer för samma fenomen. (Sköldberg 2004, 13–19.) Det förekommer många konkurrerande termer för den dominerande termen idiom. I litteraturen används till exempel termer som fast

fras, idiomatisk fras, lexikaliserad fras, bildligt uttryck och talesätt. (Sköldberg 2004, 19–20). Dessa termer används på olika sätt av olika författare, till exempel det som Brylla (1986, 30; citerad av Sköldberg 2004, 21) kallar talesätt (*att vara hungrig som en varg*), betraktar Svensén (1987, 103) som en liknelse.

Flera forskare har försökt definiera idiom, men har inte lyckats formulera en definition som alla skulle vara eniga om. Allén et al (1975, XXIII; citerad av Sköldberg 2004, 21) anser till exempel att ett idiom är ”en konstruktion, vars betydelse inte är förutsägbar med utgångspunkt från de ingående ordens betydelser”. Svensén (2004, 239) är av samma åsikt och anser att ett idiom är en fast ordförbindelse vars betydelse inte är lika med summan av komponenternas betydelser, dvs. ett idiom uppvisar **idiomaticitet**. Barkema (1996, 127–128; citerad av Sköldberg 2004, 21) och Kövecses & Szabó (1996, 328; citerad av Sköldberg 2004, 21) anser att ett idiom måste innehålla åtminstone två lexikala enheter.

Gréciano (1982, 296; citerad av Sköldberg 2004, 23) anser för sin del att idiom är ett fast eller fixerat uttryck, dvs. formen av ett idiom kan inte varieras i samma mån som hos fria konstruktioner (Sköldberg 2004, 18–21). Med idiomets **fixering** menas att uttrycket i regel inte kan varieras – konstituenterna i ett idiom kan t.ex. inte fritt ta lexikaliska bestämningar och de kan inte böjas eller bytas ut mot andra ord. Ordföljden hos ett idiom kan också bara sällan varieras (Sköldberg 2004, 5). Till exempel uttrycket *få kalla fötter* kan uppfattas antingen som en fri kombination eller som ett idiom. Om det uppfattas som en fri kombination, ska uttrycket uppfattas bokstavligt, dvs. det handlar verkligen om fötter som blir kalla. I det fallet kan också adjektivet bytas mot andra, t.ex. *få våta fötter*. När uttrycket uppfattas som ett idiom och alltså har överförd betydelse ’plötsligt få starka betänkligheter’ kan man inte använda ett annat adjektiv – i annat fall försvinner den överförda betydelsen (jämför Svensén 2004, 241). Också följande exempel ska illustrera idiomets fixering:

sopa något under mattan

* *sopa något under trasmattan*

* *sopa något under en röd matta*

Av dessa exempel framgår att uttryckets fraseologiska betydelse 'att låtas som om ett problem inte existerar' försvinner genast när man modifierar delar av idiomet och betydelsen blir konkret. (Parfrasen ur Nordstedts Svenska språkbruk, s.v. *matta*.) Ibland är det dock tillåtet att modifiera idiomet i någon mån, som till exempel i följande fall:

blåsa/lura/snuva någon på konfekten

I detta idiom är det möjligt att använda tre olika verb utan att uttryckets fraseologiska betydelse 'att grundlura någon' försvinner. (Parfrasen ur Norstedts Svenskt språkbruk, s.v. *konfekt*.)

Sammanfattat är idiom ett institutionaliserat, flerledat uttryck, som ofta är metaforiskt (Sköldberg 2002, 4). Idiomets betydelse kan inte härledas enbart ur komponenternas betydelser. Idiomet kan inte tolkas bokstavligt, vilket skiljer det från fria konstruktioner och kollokationer (Svensén 2004, 241). Till exempel idiomet *dra sitt strå till stacken* är metaforiskt, eftersom det råder en likhetsrelation mellan bilden av att en myra drar ett strå till en stack och betydelsen 'bidra till visst gemensamt ändamål, verksamhet'. Dessutom är idiomets form relativt frusen, dvs. fixerad, och dess betydelse går inte att räkna ut med hjälp av kunskap om de ingående ordens betydelser (Sköldberg 2002, 70). Prototypiska svenska idiom är enligt Sköldberg (2004, 26–28) t.ex. *väcka ont blod* 'väcka stor förargelse eller starkt missnöje' och *i ett nötskal* 'det mest karakteristiska för någon eller något'. (Parfraserna ur Nordstedts Svenska språkbruk, s.v. *blod, nötskal*).

I denna avhandling används Sköldbergs (2004, 23–29) definition av idiom. Enligt henne kan ett idiom lättast definieras med hjälp av dess egenskaper som är följande:

- 1) Ett idiom utgör en del av en sats, ibland en hel sats.
- 2) Ett idiom är uppbyggt av lexikaliska enheter som i sig uppvisar en viss morfologisk struktur och ingår i en syntaktisk konstruktion.

- 3) Ett idiom har en relativt fixerad form, dvs. det finns restriktioner vad gäller modifiering av ett idiom.
- 4) Ett idiom har som helhet figurativ betydelse, som inte är härledbar endast ur de ingående ordens betydelser, dvs. ett idiom uppvisar idiomacitet.
- 5) Ett idiom har inte huvudsakligen en grammatisk eller textbindande funktion.
- 6) Ett idiom är institutionaliserat, dvs. många individer inom en språkgemenskap känner till uttrycket och vet att det inte ska tolkas bokstavligt.

Sköldberg konstaterar att ett uttryck inte behöver ha alla ovan nämnda egenskaper för att vara ett idiom. Egenskaperna 3–6 är dessutom graderbara, dvs. ett idiom kan vara mer eller mindre fixerat, figurativt, semantiskt härledbart eller institutionaliserat. På grund av denna graderbarhet är kategorin idiom inte tydligt avgränsbar, utan det råder övergångar mellan denna klass och andra fasta fraser (Sköldberg 2004, 26–29). Med andra ord kan ett uttryck vara ett idiom och samtidigt tillhöra någon annan klass av fasta fraser. Dessa olika typer av fasta fraser behandlades i kapitel 2.1.

I min undersökning uppfattas ett uttryck som ett idiom, om det uppvisar idiomacitet (se kapitel 2.1). Detta gör jag eftersom jag antar, att en av de mest krävande uppgifterna för elever som lär sig ord av ett främmande språk, är att förstå och komma ihåg sådana uttryck. Ofta finns det nämligen skillnader mellan uttrycket i det främmande språket och det motsvarande uttrycket i elevens modersmål:

sv. *lägga lök på laxen* 'att förvärpa något som redan är illa'

fi. *lisätä kiviä kuormaan* (ordagrant: 'lägga sten på bördan')

Detta exempel visar att ett idiom kan ha helt olika former i olika språk även om betydelsen är densamma. Den fraseologiska betydelsen kan inte härledas ur de ingående ordens betydelser varken i det svenska eller i det finska idiomet.

3 Svenska som andra inhemska språk i gymnasiet i Finland

I finska gymnasier kan man lära sig svenska som främmande språk. I de flesta finska skolor påbörjas den obligatoriska lärokursen i svenska i årskurs sju. I detta fall talar man om B1-lärokursen. Med A-lärokursen avses den lärokurs som inleds på lågstadiet antingen som obligatoriskt eller frivilligt ämne. (Utbildningsstyrelsen 2003, 94.) I denna avhandling koncentrerar jag mig på B1-svenskan eftersom största delen av de finskspråkiga gymnasisterna i Finland läser B1-svenska¹.

De elever som fortsätter till gymnasiet efter grundskolan måste fortsätta med svenska också i gymnasiet. Tidigare var det också obligatoriskt att skriva svenska i studentskrivningarna, men efter förnyelsen av studentprovet har eleverna fått välja vilka tre prov de avlägger av de fyra möjliga utöver modersmålet: det andra inhemska språket, ett främmande språk, ett realämne eller matematik. (Studentexamensnämnden s.a.)

I Grunderna för gymnasiet läroplan (Utbildningsstyrelsen 2003, 94–95) redogörs för målet för undervisningen i svenska i finska skolor, dvs. svenska som andra inhemska språk. I det följande behandlas bara den så kallade B1-svenskan som vanligen påbörjas på sjunde klass. Enligt Grunderna för gymnasiet läroplan ska undervisningen i svenska i finska skolor:

”utveckla de studerandes färdigheter i interkulturell kommunikation. Den skall ge dem kunskaper och färdigheter i det svenska språket och dess användning samt erbjuda dem möjligheter att utveckla sina insikter i, förståelse för och uppskattning av de nordiska samhällena och deras kulturer. Den skall hjälpa de studerande att fördjupa sina kunskaper om det tvåspråkiga Finland. Undervisningen i svenska bör också ge de studerande beredskap för självständiga studier i svenska. Syftet är att hjälpa dem att inse att en förutsättning för verklig kommunikationsförmåga är en långsiktig och allsidig kommunikativ träning.” (Utbildningsstyrelsen 2003, 94.)

¹ Våren 2007 skrev 13 819 (87 %) studenter B-svenskan i studentskrivningarna, medan antalet studenter som skrev A-svenskan var 2034 (13 %) (Studentexamensnämnden 2008, 13).

Även om behärskan av fasta fraser eller andra idiomatiska uttryck inte nämns direkt i Grunderna för gymnasiet läroplan, finns det ett par indirekta hänvisningar till idiomatisk språkanvändning. Det sägs till exempel att de studerande ”ska kunna kommunicera på ett sätt som är karakteristiskt för svenskan och svensk kultur” (Utbildningsstyrelsen 2003, 94). Detta kan tolkas så att idiomatiska uttryck ska finnas i läromaterialet. Att kunna kommunicera betyder enligt min uppfattning också att kunna använda idiom, inte bara förstå dem. Det nämns också att man i varje kurs måste betona utvidgandet av ordförrådet och se till att användningen av ordförrådet blir mångsidig och exakt i enlighet med målen för varje lärokurs (Utbildningsstyrelsen 2003, 95). Eftersom idiomatiska uttryck utan tvivel hör till ordförrådet ser jag det som en utmaning att inkludera idiomatiska uttryck i undervisningen.

Gemensamma europeiska referensramen för språk är resultatet av Europarådets mångåriga arbete med språk och språkinläring. Syftet med referensramen är att underlätta kommunikationen mellan människor som arbetar med främmande språk. Problem uppstår ofta till följd av skillnaderna mellan de olika utbildningssystemen i Europa. Med hjälp av objektiva kriterier för beskrivning av språkfärdighet är det lättare för läroanstalter t.ex. att godkänna examina från andra europeiska länder. Referensramen för språk innehåller en beskrivning av de kunskaper och färdigheter som man behöver för att kunna kommunicera på ett främmande språk. I referensramen definieras också färdighetsnivåer som gör det möjligt att mäta elevernas framsteg under inlärningsprocessen. (Skolverket 2007, 1.)

I Grunderna för gymnasiet läroplan (2003, 94) ingår nivåskalan, som är en i Finland utarbetad tillämpning av de skalor som ingår i den allmäneuropeiska referensramen för undervisning, inläring och bedömning av språk. Enligt läroplanen ska finska gymnasister i B1-lärokursen nå följande nivåer:

Hörförståelse	Tal	Läsförståelse	Skrift
B1.2	B1.1	B1.2	B1.1

FIGUR 2: Nivåer för språkkunskaper som studerande i B1-lärokursen ska nå i gymnasiet (Utbildningsstyrelsen 2003, 94).

Det finns tre olika färdighetsnivåer i nivåskalan (från lägsta till högsta nivån): A, B och C. I grundskolan borde eleven nå nivå A2.1 i läs- och hörförståelse och A1.3 i muntlig och skriftlig färdighet (Bulut et al 2009, 5). Efter gymnasiet ska eleven vara på nivå B1.2 i läs- och hörförståelse och på nivå B1.1 i muntlig och skriftlig färdighet. B1.1 står för ”fungerande grundläggande språkfärdighet” och B1.2 för ”flytande grundläggande språkfärdighet”. På varje nivå har språkfärdigheten delats in i fyra delområden: hörförståelse, tal, läsförståelse och skrift. På varje nivå ges en beskrivning av vilka språkliga färdigheter en elev ska ha inom dessa olika delområden för att uppnå nivån i fråga. (Utbildningsstyrelsen 2003, 232–249.)

Eftersom den empiriska delen av denna avhandling handlar om idiom i en läroboksserie är det av stort intresse att veta vad som sägs om idiomatiska uttryck i beskrivningarna av de nivåer, som en gymnasist i B1-lärokursen borde uppnå. I det följande behandlar jag de ställen där idiomatiska uttryck nämns direkt eller indirekt.

På nivå B1.1 sägs att eleven i sitt tal kan använda ett ganska omfattande ordförråd samt ”några allmänna fraser och idiom”. Eleven ska också kunna använda många olika slag av strukturer. På följande nivå B1.2 tar man upp idiom igen och skriver att eleven kan använda ”vanliga idiom”. Vad gäller läsförståelse nämns idiom inte alls på nivå B1.1 eller B1.2. Jag tycker att det är litet överraskande att idiom inte nämns i samband med läsförståelse, eftersom det enligt min uppfattning är lättare att förstå strukturer på ett främmande språk än att använda dem själv. På nivå B2.1, som ska uppnås först efter gymnasiet, sägs följande: ”endast idiom och kulturella anspelningar i långa texter vållar problem”. Vad som också väcker förvåning är att idiomatiska uttryck inte nämns alls när man beskriver elevens skriftliga färdigheter på nivå B1.1, och inte heller på följande nivå B1.2. Samma gäller färdigheter i hörförståelse. (Utbildningsstyrelsen 2003, 232–249.)

I kapitel 5 redogörs för hur dessa krav iakttas i läroboksserien Magnet, som är avsedd för undervisning i B1-svenska i gymnasiet.

4 Tillvägagångssätt vid analysen

4.1 Material

Som material för min analys använder jag delarna 1, 3 och 5 av läroboksserien Magnet (WSOY), som är avsedd för undervisning i svenska som andra inhemska språk (B1-svenska) i finska gymnasiet. Enligt lärarhandboken för första kursen är Magnet en läroboksserie som har utarbetats enligt den nuvarande läroplanen och som svarar på utmaningar för den moderna språkundervisningen (Bulut et al 2009, 4).

Författare som har varit med i både Magnet 1, Magnet 3 och Magnet 5 är Sonja Bulut, Pauli Kajander, Heidi Repo och Sanna Wahlroos. Dessutom har Anna-Lena Laurén varit med i Magnet 1, Anders Nordgren i Magnet 3 och 5 och Maria Holm i Magnet 5. Första och tredje delen av serien utkom år 2010 och femte delen år 2008.

Serien Magnet består av sammanlagt sju delar, av vilka fem är avsedda för de obligatoriska kurserna i gymnasiet. Del 6 och 7 används i de fördjupade kurserna. Böckernas innehåll baserar sig på Grunderna för gymnasiets läroplan (2003). Utöver läroböcker finns det material för lärarna, men i denna avhandling analyseras enbart de delar som är avsedda för eleverna. (WSOY s.a.)

I varje bok finns både texter, övningar och grammatik. Böckerna består av 5–6 texter. Före varje text finns oftast små texter och uppgifter som leder eleven in på temat. Efter texten kommer övningar som är avsedda för att befrämja skriftliga och muntliga färdigheter, utvecklingen av ordförrådet samt läs- och hörförståelsen. Det finns också faktarutor där det berättas fakta om den svenska, om den finlandssvenska eller nordiska kulturen. Det finns också övningsuppgifter som hänför sig till en del faktarutor. I denna avhandling koncentrerar jag mig på texter, ordförrådsövningar samt läsförståelseövningar och låter bli att analysera grammatikdelen. I grammatikuppgifterna förekommer det inte så många idiom, antagligen för att avsikten med dem är att öva grammatiken, inte ordförrådet.

Första delen av läroboksserien Magnet handlar om fritid, familj, skola och hobbyer. I tredje delen behandlas Finland, Åland, finlandssvenskar och sverigefinnar samt finska fenomen, mode och sevärdheter. Teman i den femte kursen är den ändrande livs- och arbetsmiljön, massmedia samt Island, Grönland och Färöarna. (WSOY s.a.)

Enligt lärarhandboken för kurs 1 har man i läroboksserien Magnet iakttagit de bedömningskriterier som ingår i kvalifikationsnivån för den Gemensamma europeiska referensramen (se kapitel 3). I serien betonas framför allt träningen av muntliga språkkunskaper. Också i övningarna har man iakttagit kraven som ingår i den europeiska referensramen (Bulut et al 2009, 4).

Jag valde läroboksserien Magnet som undersökningsmaterial för denna avhandling för att jag har praktisk erfarenhet av den som lärare och vill närmare bekanta mig med mitt arbetsverktyg. Dessutom är serien relativt ny och därför ger min analys en aktuell bild av en del av svenskundervisningen i Finland.

4.2 Metod

Denna läroboksanalys är för det mesta kvantitativ, men har också några kvalitativa drag. Jag analyserar hur många idiom det finns i läroböckernas texter och övningar samt huruvida antalet idiom ökar från kurs 1 till kurs 5. Särskild uppmärksamhet fästs vid i vilka sammanhang idiomerna förekommer – i texter, i skriftliga uppgifter, i muntliga övningar eller i läsförståelseövningar. Alla idiom som förekommer i skriftliga och muntliga ordförrådsövningar analyseras kvalitativt. Jag redogör för vilken roll de spelar i övningarna, dvs. om eleven måste förstå idiomerna eller om han måste kunna använda dem själv och om, på vilket sätt de ska användas. Dessutom utreder jag i vilka typer av ordförrådsövningar idiomerna förekommer.

Min hypotes är att antalet idiom växer från kurs 1 till kurs 5 eftersom språket i allmänhet blir svårare. Idiom är ett krävande språkligt område eftersom det handlar om uttryck vars form och betydelse ofta skiljer sig från det motsvarande uttryckets form och betydelse i elevens modersmål. Jag utgår också ifrån att idiomerna förekommer först och främst i texter och läsförståelseövningar i första kursen. Ju längre man kommer i sina svenskstudier desto mer ska man kunna använda dem själv till exempel i ordförrådsövningarna.

I följande kapitel presenterar jag alla idiom jag hittat i listor. Efter listorna redogör jag för hur många idiom det sammanlagt finns i undersökningsmaterialet och hur många av dem som förekommer i texter, ordförråds- och läsförståelseövningar. Dessutom jämför jag idiomens distribution och antal i de tre utvalda delarna av läroboksserien samt i vilka typer av ordförrådsövningar idiomerna förekommer och vilka färdigheter som krävs av eleven i dessa övningar.

5 Analys

I de tre utvalda delarna av läroboksserien Magnet hittade jag sammanlagt 80 idiom. Uttryck som jag har klassificerat som idiom kan dock samtidigt höra till andra klasser av fasta fraser (se kapitel 2.1). När jag letade efter idiom var det avgörande kriteriet att ett uttryck måste uppvisa idiomaticitet för att vara ett idiom. Till exempel uttrycket *till och med* uppfattar jag som ett idiom eftersom man inte kan härleda uttryckets helhetsbetydelse direkt från prepositionernas grundbetydelser: *till* 'utöver vad som redan förekommit eller är förhanden', *med* 'i anslutning till'. På samma sätt anser jag att uttrycket *vara på väg* är ett idiom, eftersom det inte handlar om att man konkret är på ett 'långsträckt, förhållandevis brett, banat stycke mark, avsett för samfärdsel' utan substantivet *väg* förekommer här i metaforisk betydelse 'pågående rörelse mot en viss riktning, mot något mål'. (Parafaserna ur Nordstedts svenska ordbok 2004, s.v. *till, med, väg*.)

5.1 Idiom i Magnet

I detta kapitel presenteras de idiom som förekommer i läroböckerna Magnet 1, Magnet 3 och Magnet 5. För varje lärobok finns en lista där idiomerna har delats in i tre kategorier enligt det sammanhang i vilket de förekommer: texter, ordförrådsövningar eller läsförståelseövningar. Idiomerna anges på svenska eller finska beroende på vilket språk de har i läroböckerna. Dessutom anges idiomerna så många gånger som de förekommer i läroböckerna – även om samma idiom förekommer flera gånger.

I mitt undersökningsmaterial finns det sammanlagt 80 idiom. När man granskar de följande listorna kan man konstatera att antalet idiom ökar jämnt från kurs 1 till kurs 5. I första kursen finns 15 (18,8 %) idiom, i tredje kursen 30 (37,5 %), medan antalet idiom i femte kursen är hela 35 (43,7 %). Det är ändamålsenligt att antalet idiom ökar samtidigt som språket i allmänhet blir mer komplicerat och krävande. Dessa resultat stämmer alltså överens med min hypotes som presenterades i kapitel 4.2.

Magnet 1 (15 idiom)

Idiom i texter (5/15 idiom)

prata som en kvarn (s. 17)

samla mod (s. 62)

det är dags för (s. 62)

ett och annat (s. 85)

fatta noll (s. 113)

Idiom i ordförrådsövningar (4/15 idiom)

det är dags för (s. 65)

vara på tok (s. 77)

ett och annat (s. 86)

vara på väg (s. 124)

Idiom i läsförståelseövningar (6/15 idiom)*göra bort sig* (s. 38)*bli röd som en tomat* (s. 38)*till och med* (s. 54)*vara a och o* (s. 106)*få mat på bordet* (s. 128)*i grund och botten* (s. 128)

I första delen av Magnet förekommer största delen av idiomerna (40,0 %) i läsförståelseövningar. I jämförelse med andelen idiom i texter (33,3 %) är skillnaden inte stor. Minst idiom (26,7 %) finns det i ordförrådsövningar. Även om skillnaderna är små kan man konstatera att hypotesen som jag presenterade i kapitel 4.2 stämmer när det gäller distributionen av idiom i den första delen av läroboksserien. Som jag förutsatte i hypotesen förekommer det mest idiom i texter och läsförståelseövningar, eftersom det i början är viktigt att eleven ska känna till och förstå idiomerna snarare än kunna använda dem själv.

Som jag redan nämnde i kapitel tre tycker jag att det är överraskande att idiom inte nämns alls i den Gemensamma referensramen som ingår i Grunderna för gymnasietens läroplan, när det gäller färdigheter i läsförståelse på den nivå som elever ska uppnå under gymnasietiden. Största delen av idiomerna i Magnet 1 förekommer just i texter och läsförståelseövningar som ska utveckla elevernas färdigheter i läsförståelse. Jag är personligen av den åsikten att det är lättare att förstå komplicerade strukturer i ett främmande språk än att använda dem själv. Därför skulle jag ha trott att idiom tas upp just i samband med färdigheter i läsförståelse i Grunderna för gymnasietens läroplan.

Magnet 3 (30 idiom)**Idiom i texter** (8/30 idiom)*leva från vaggan till graven* (s. 14)*gå rakt på sak* (s. 15)*det spelar ingen roll* (s. 34)*på väg* (s. 74)

det är dags för (s. 74)

ha medvind (s. 75)

slå igenom (s. 97)

göra bort sig (s. 112)

Idiom i ordförrådsövningar (16/30 idiom)

leva från vaggan till graven (s. 16)

gå rakt på sak (s. 16)

från vaggan till graven (s. 19)

mennä suoraan asiaan (s. 19)

mennä suoraan asiaan (s. 21)

sillä ei ole merkitystä (s. 40)

ta en tupplur (s. 67)

på väg (s. 76)

lyödä läpi (s. 102)

lyödä läpi (s. 102)

till och med (s. 103)

lyödä läpi (s. 105)

lyödä itsensä läpi (s. 105)

göra bort sig (s.114)

lyödä läpi (s. 118)

nolata itsensä (s. 118)

Idiom i läsförståelseövningar (6/30 idiom)

stå med ena foten någonstans ... och med den andra någonstans (s. 27)

ha bra koll (s. 27)

hamna på kollisionskurs (s. 30)

sätta djupa spår (s. 30)

lugn och ro (s. 107)

på sätt och vis (s. 121)

I motsats till första delen av Magnet förekommer största delen av idiomerna (53,3 %) i Magnet 3 i ordförrådsövningar där eleven inte bara ska förstå idiomerna, utan i några fall

också kunna använda dem själv. Skillnaden jämfört med de två andra delarna är tydlig. I texter förekommer nämligen 26,7 % av alla idiom och i läsförståelseövningar 20,0 %.

Jämfört med Magnet 1 var andelen idiom i ordförrådsövningar 26,6 procentenheter större, vilket stämmer överens med min utgångshypotes (se kapitel 4.2). Man kan dra den slutsatsen att ju längre eleven kommer i sina svenskstudier, desto oftare måste han kunna använda idiom aktivt. I första kursen ligger tyngdpunkten på förståelse av idiom i olika sammanhang i texter, medan det i tredje kursen verkar vara så att eleven också ska använda idiom i skriftliga övningar.

Magnet 5 (35 idiom)

Idiom i texter (7/35 idiom)

dag ut och dag in (s. 14)

ditt och datt (s. 15)

till och med (s. 33)

ta jättekliv framåt (s. 33)

lägga märke till (s. 56)

stå med ena foten någonstans (s. 74)

vara på väg (s. 110)

Idiom i ordförrådsövningar (22/35 idiom)

päivästä toiseen (s. 18)

päivästä toiseen (s. 21)

steder och bruk (s. 21)

ditt och datt (s. 21)

hit och dit (s. 21)

kors och tvärs (s. 21)

då och då (s. 21)

här och där (s. 21)

i grund och botten (s. 21)

först och främst (s. 21)

av och an (s. 21)

saker och ting (s. 21)

få sparken (s. 43)
för tillfället (s. 44)
laittaa merkille (s. 60)
laittaa merkille (s. 61)
laittaa merkille (s. 63)
ha koll på (s. 66)
stå med ena foten någonstans (s. 76)
leva grönt (s. 81)
vara på väg (s. 116)
matkalla (s. 117)

Idiom i läsförståelseövningar (6/35 idiom)

en hel del (s. 48)
till och med (s. 71)
följa någons steg (s. 71)
ta språnget (s. 85)
förr eller senare (s. 102)
vara nattsvart (s. 103)

I likhet med Magnet 3 förekommer de flesta idiomerna i Magnet 5 också i ordförrådsövningar. Andelen idiom i ordförrådsövningarna ökar alltså fortsättningsvis. Medan andelen idiom i ordförrådsövningarna i första delen av Magnet är 26,7 % och i tredje delen 53,3 % är andelen i Magnet 5 hela 62,9 %. När man jämför andelen idiom i texter och läsförståelseövningar i Magnet 1 och Magnet 5 kan man konstatera att det finns tydligt mindre idiom i dessa delar av läroboken i Magnet 5. Andelen idiom i texter minskar nämligen med 13,3 procentenheter från 33,3 % till 20,0 % och andelen idiom i läsförståelseövningar med 22,9 procentenheter från 40,0 % till 17,1 %. Detta stämmer överens med min hypotes i kapitel 4.2. När elevens språkkunskaper förbättras, ökar antalet idiom som han själv ska kunna använda i övningarna, medan antalet idiom som förekommer i texter och läsförståelseövningar minskar.

I de följande tre kapitlen redogör jag för idiom som förekommer i texter samt ordförråds- och läsförståelseövningar. Av alla 80 idiom förekommer 20 (25,0 %) i texter, 42 (52,5 %) i ordförrådsövningar och 18 (22,5 %) i läsförståelseövningar.

5.2 Idiom i texter

I Magnet 1 finns det sammanlagt 15 idiom, av vilka fem (33,3 %) förekommer i texter. I Magnet 3 förekommer åtta av 30 idiom (26,7 %) i texter och i Magnet 5 är antalet idiom som förekommer i texter sju av 35 (20,0 %). Man kan alltså konstatera att andelen idiom som förekommer i texter i begynnelseskedet av svenskinläringen är större än andelen idiom i texter som man ska lära sig när man har kommit längre med sina gymnasiestudier.

I texter är det naturligtvis fråga om att eleven ska förstå och lära sig idiom som förekommer i dem. Den egna tillämpningen kommer först i ordförrådsövningar. I Magnet 1 finns två av de fem idiom som förekommer i texter också i ordförrådsövningar som anknyter till texter: *det är dags för* (1), *ett och annat* (1). I Magnet 3 finns däremot nästan alla i texter förekommande idiom (sex av åtta) även i ordförrådsövningar och några av dem flera gånger: *(leva) från vaggan till graven* (2), *gå rakt på sak* (3), *det spelar ingen roll* (1), *på väg* (1), *slå igenom* (5), *göra bort sig* (2). Av de sju idiom som finns i texter i Magnet 5 förekommer fem också i ordförrådsövningar: *dag ut och dag in* (2), *ditt och datt* (1), *lägga märke till* (3), *stå med ena foten någonstans* (1), *(vara) på väg* (1). Man kan alltså konstatera att största delen av idiomerna som förekommer i texter finns också i ordförrådsövningarna. Det är förstås mycket viktigt att idiomerna som eleven har läst i texten förekommer också på ett annat ställe i läroboken. När idiomerna upprepas och eleven får använda idiomerna i ordförrådsövningar är det lättare att komma ihåg dem senare.

5.3 Idiom i ordförrådsövningar

Som konstaterats ovan förekommer det mest idiom i ordförrådsövningar. I Magnet 1 är antalet fyra av 15 (26,7 %) och i Magnet 3 hela 16 av 30 (53,3 %), vilket är nästan dubbelt fler än i Magnet 1. I dessa två läroböcker finns det alltså en betydande skillnad beträffande andelen idiom i ordförrådsövningarna. I Magnet 5 är det däremot 22 idiom av 35 (62,9 %) som finns i ordförrådsövningar. Skillnaden mellan Magnet 3 och 5 är i detta avseende alltså inte så stor. Av detta framgår att eleven ska kunna använda idiomerna aktivare ju längre svenskstudierna fortsätter.

I det följande redogör jag för i vilka typer av ordförrådsövningar idiomerna förekommer och vilken roll de har i övningarna, dvs. om eleven ska förstå idiomerna eller om han själv aktivt ska kunna använda dem. Dessutom behandlar jag om eleven ska kunna använda de förekommande idiomerna i skriftlig eller muntlig framställning.

Magnet 1

(1) *det är dags för* (s. 65)

Det första idiomerna i en ordförrådsövning finns först efter text 3 i en övning som kommer direkt efter texten. Övningen består av tre delar: I första delen finns finskspråkiga satser som inte stämmer överens med textens innehåll och eleven ska korrigera felaktigheterna. I andra delen ska eleven besvara frågor på finska om textens innehåll. Idiomerna finns i tredje delen av övningen, där eleven ska översätta några i texten förekommande svenska satser till finska. Avsikten med övningen är alltså att eleven ska känna till idiomerna och förstå vad det betyder.

(2) *vara på tok* (s. 77)

Detta idiom finns i en lucktext där eleven ska välja en adjektiv-, substantiv- eller verbform eller en preposition som passar in i sammanhanget. I själva idiomerna fattas det ändå ingenting utan eleven ska bara förstå vad det betyder.

(3) *ett och annat* (s. 86)

I likhet med idiom (1) finns detta idiom också i en övning där eleven ska översätta i texten förekommande satser till finska. Eleven ska alltså känna till och förstå idiomet samt bli medveten om vad det motsvarande uttrycket är på hans modersmål.

(4) *vara på väg* (s. 124)

I ordförrådsövningen där det ovanstående idiomet förekommer ska eleven bekanta sig med några viktiga tidsfraser. Den första delen av övningen är en dialog som ska läsas högt och idiomet finns i första repliken. I repliken *Hej, vart är du på väg* finns det ingen tidsfras så idiomet kan inte anses spela en central roll i denna övning. För att kunna förstå dialogens innehåll måste eleven förstå idiomet.

Magnet 3(5) *leva från vaggan till graven* (s. 16), *från vaggan till graven* (s. 19)

Idiomet som blivit bekant för eleven redan i text 1 förekommer i två olika ordförrådsövningar. I den första övningen ska eleven översätta några satser som har plockats ut ur texten från svenska till finska. Idiomet förekommer i den första satsen: *Man kan nästan leva från vaggan till graven på finska här*. I den andra ordförrådsövningen ska eleven utgående från en parafra kunna avgöra, vilket i texten förekommande uttryck som avses. Efter varje parafra ges delar av uttrycket för att eleven ska kunna veta vilket uttryck avses: *hela sitt liv = från _____ till _____*

Eleven behöver alltså inte kunna idiomet utantill utan han får tips. Avsikten med övningen är också att utveckla elevens slutledningsförmåga, vilket är en nyttig egenskap när man lär sig ett främmande språk. Avsikten är också att eleven lär sig idiomets betydelse.

(6) *gå rakt på sak* (s. 16), *mennä suoraan asiaan* (s. 19, s. 21)

Detta idiom förekommer först i text 1 och därefter på tre ställen i ordförrådsövningarna. I första övningen har man plockat ut några satser ur texten och eleven ska översätta dessa

från svenska till finska: *Finnar är mer direkta, man går rakt på sak och säger vad man tänker*. Här är det fråga om att eleven ska känna till idiommet och lära sig vad det heter på hans modersmål. I andra övningen på sidan 19 har man angivit det finska uttrycket som eleven ska leta efter i texten på svenska (*gå rakt på sak*). Den här typen av övning kräver inte att eleven ska behärska och kunna använda idiommet, utan meningen är att han ska observera att det handlar om ett viktigt uttryck som man ska lära sig. I tredje övningen ska eleven komplettera en text med uttryck på svenska vilka står inom parentes på finska: *Sedan 7 _____ (hän meni suoraan asiaan) och frågade om jag ville gå ut och dansa med honom*. Till skillnad från de flesta andra fall ska eleven här använda idiommet i ett sammanhang. Det räcker alltså inte att han känner grundformen av idiommet, utan han måste kunna böja verbet och använda den riktiga ordföljden med beaktande av att satsen börjar med en tidsbestämning.

(7) *Sillä ei ole merkitystä* (s. 40)

Detta idiom finns både i text 2 och i en ordförrådsövning, där eleven ska försöka hitta det i texten och skriva ner det. Eleven behöver inte använda idiommet utan bara känna till det i texten och lära sig att skriva det på svenska.

(8) *ta en tupplur* (s. 67)

Detta är det enda idiommet i mitt undersökningsmaterial som förekommer i instruktioner för en skrivövning. Man anger några ord på finska som eleven ska använda i sin uppsats (100–120 ord). Eleven ska dessutom fortsätta berättelse, vars början finns i boken. I den lilla texten förekommer idiommet: *I fredags var jag jättetrött efter arbetsveckan. Jag beslöt mig för att först äta en bit mat och sen ta en tupplur. Just när jag höll på att breda mackor, ringde mobilen...*

Eftersom eleven ska fortsätta berättelsen är det naturligtvis avsikten att han förstår situationen och därmed också idiommet. Det sägs inte direkt att idiommet ska användas i uppsatsen, men det skulle vara naturligt att använda den. Eleven får själv hitta på vad som händer i berättelsen, så det är förstås inte ett måste att använda idiommet, men eleven uppmuntras att göra det.

(9) *på väg* (s. 76)

Det här idiomet finns i en ordförrådsövning som kommer direkt efter text 4. I första delen ska han skriva några av de viktigaste punkterna av innehållet med hjälp av finskspråkiga tips. I andra delen, där idiomet förekommer, ska han översätta i texten förkommande satser till finska. Avsikten med övningen är alltså att eleven ska känna till uttrycket och förstå vad det betyder.

(10) *lyödä läpi* (s. 102) *lyödä läpi*, *lyödä itsensä läpi* (s. 105), *lyödä läpi*
(s. 118)

Det här idiomet förekommer först i text 5 och därefter i tre olika övningar. Första övningen är ett likadant fall som t.ex. (6) och (7) – eleven ska hitta det motsvarande svenska uttrycket i texten. På sidan 105 förekommer idiomet i två olika muntliga övningar. I första övningen ska eleverna med egna ord berätta om en designer för varandra på svenska med hjälp av tips. Tipsen där idiomet i fråga förekommer låter: *hänen tuotemerkkinsä on lyönyt läpi myös Lontoossa*. I övningen ska eleven muntligt använda idiomet som han har läst i texten och skrivit i en tidigare övning. I andra övningen på sidan 105 ska eleven hålla ett kort tacktal. Vid sidan av de egentliga instruktionerna finns en låda med finska ord som eleven ska använda i sitt tal. Bland dessa ord, som redan tidigare har förekommit i texten, finns idiomet *lyödä itsensä läpi* (*slå igenom*).

Den tredje övningen där idiomet förekommer är en lucktext som ska kompletteras med svenska ord med hjälp av finska tips som står inom parentes. Till skillnad från (6) måste eleven inte bara kunna använda idiomet i ett sammanhang och böja verbet, utan också bestämma sig själv för vilken tempus man ska använda, eftersom bara idiomets grundform anges i tipsen: *I sin show berättar hon ... om sig själv och hur hon har **13** _____ (nolata itsensä)*.

(11) *till och med* (s. 103)

Detta idiom förekommer egentligen inte alls i en övning, utan i en liten inforuta om förkortningar i samband med en lucktextövning. Avsikten med inforutan är troligen att göra eleven medveten om att det finns sådana förkortningar. Alla uttryck har också

översatts till finska. Även om det inte finns en övning där uttrycket ska användas, ska eleven lära känna dem och deras betydelser för att i framtiden kunna förstå texter bättre och använda dem i sina egna texter.

(12) *göra bort sig* (s. 114), *nolata itsensä* (s. 118)

Här är det också fråga om ett idiom som förekommer i text 6 och därefter i ordförrådsövningar. I första övningen finns det en svensk text, där några uttryck har markerats med fet stil. Dessa uttryck ska eleven översätta till finska: *Han berättar hur 2 han har gjort bort sig eller...* Den andra övningen är densamma som behandlades i (10) – en lucktext som ska kompletteras med svenska ord. I detta fall behöver eleven inte sluta sig till vilken tempus man ska använda: *Krisse 6 ____ (löi läpi) i ett tv-program*. I likhet med (6) måste eleven ändå veta vilken ordföljd man ska använda för att satsen ska bli korrekt.

Magnet 5

(13) *päivästä toiseen* (s. 18, s. 21)

Det här idiomet förekommer två gånger i ordförrådsövningarna. I det första fallet ska eleven leta efter det motsvarande svenska uttrycket (*dag ut och dag in*) i text 1 där det förekommer. Eleven ska bara skriva ner idiomet som han hittar i texten och bli medveten om att det handlar om ett centralt uttryck som är värt att lära sig – inte aktivt använda idiomet. I andra övningen ska eleven översätta en sats till svenska: *Kyllästyin työhöni, jossa tein samoja tehtäviä päivästä toiseen*. I en sådan övning måste eleven redan kunna använda idiomet i en sats.

(14) *seder och bruk, ditt och datt, hit och dit, kors och tvärs, då och då, här och där, i grund och botten, först och främst, av och an, saker och ting*
(s. 21)

De här ordparen förekommer i en övning där eleven ska kombinera de svenska uttrycken med de motsvarande finska uttrycken. I praktiken handlar det om att eleven ska förstå vad

dessa idiom betyder och bli medveten om att sådana ordpar finns. Det följer ingen uppgift där eleven själv borde använda idiomerna.

(15) *få sparken* (s. 43)

Idiomerna finns i en ordlista som innehåller nyttiga svenska ord och uttryck som har med jobb att göra och deras finska översättningar. I listan finns några tomma ställen som eleven ska fylla ut, men i det här fallet finns både det svenska uttrycket och dess översättning redan i listan. Det finns ingen övning där det direkt sägs att man ska använda idiomerna själv, men i de muntliga övningarna är det naturligtvis möjligt att använda alla ord man vill eller som passar in i sammanhanget.

(16) *för tillfället* (s. 44)

Detta idiom finns i en lucktextövning. Det hör ändå inte till de ord som texten ska kompletteras med, utan står i texten som eleven ska förstå. De krävs alltså inte att eleven aktivt måste använda idiomerna.

(17) *laittaa merkille* (s. 60, s. 61, s. 63)

Idiomerna *lägga märke till* förekommer tre gånger i ordförrådsövningarna. Alla tre gånger är idiomerna angivet på finska, vilket enligt min uppfattning är ett tecken på att det handlar om ett uttryck som eleven själv ska kunna använda på svenska, inte bara förstå. I första övningen ska eleven leta efter idiomerna i text 3 och skriva ner dem på svenska. I andra övningen ska han skriftligt bilda egna satser, där han ska använda orden som har angivits: *laittaa merkille + ostos + tutkija*. Den tredje övningen är en lucktext, där idiomerna har angivits på finska och eleven ska skriva dem i korrekt form på svenska.

(18) *ha koll på* (s. 66)

Detta idiom finns i en övning som är en lucktext. Idiomerna finns redan i texten och eleven ska förstå dem, inte använda dem själv.

(19) *stå med ena foten...* (s. 76)

I det här fallet handlar det om ett idiom som redan har förekommit i text 4 och som nu förekommer i en ordförrådsövning direkt efter texten. I första delen av övningen ska eleven svara på några frågor som har med textens innehåll att göra. I andra delen ska han översätta några i texten förekommande centrala satser till finska. I första satsen förekommer det här idiomet. Det krävs alltså att eleven ska förstå idiomet och använda det på sitt modersmål.

(20) *leva grönt* (s. 81)

Också det här idiomet hittade jag i en lucktest som ska kompletteras med ord och uttryck som förekommer i text 4. Det hör ändå inte till de uttryck som eleven ska använda i övningen, utan det är en del av texten som eleven ska förstå som helhet.

(21) *vara på väg* (s. 116)

Detta idiom förekommer redan i Magnet 1 (se (4)) i en dialog som ska läsas högt. I Magnet 5 förekommer idiomet i en lucktext. I övningen handlar det om att välja en preposition som passar in i sammanhanget. Första luckan står före ordet *väg* och eleven ska välja mellan tre alternativ: *i*, *under* och *på*. Det rätta svaret är naturligtvis *på*. I det här fallet är det så att eleven ska känna till idiomet, men inte använda det som ett helt uttryck utan komplettera det med den saknade delen.

(22) *matkalla* (s. 117)

Här handlar det om det svenska idiomet *vara på väg* som finns i en lucktext på finska. I detta fall ska eleven också kunna använda bara en del av uttrycket, nämligen prepositionsuttrycket *på väg* som han blev bekant med i en övning på förra sidan (se (21)). Verbformen *är [på väg]* står redan in texten.

Sammanfattat kan man konstatera att idiomerna förekommer i tolv olika typer av ordförrådsövningar. För att ge en översikt över dessa övningstyper ska jag i det följande

presentera alla övningstyper i form av en lista. Inom parentes står antalet idiom som förekommer i respektive ordförrådsövningstyp. I de olika övningstyperna ska eleven:

- leta efter idiomet i texten och skriva ner det (6)
- kombinera svenska idiomet med dess finska översättning (10)
- översätta idiomet från svenska till finska (7)
- översätta idiomet från finska till svenska (1)
- förstå idiomet i en lucktext (4)
- komplettera en lucktext med idiomet (6)
- komplettera idiomet med saknade bokstäver (1)
- förstå idiomet i en ordlista (2)
- bilda en sats som innehåller ett visst idiom (skriftligt) (1)
- bilda en sats som innehåller ett visst idiom (muntligt) (2)
- förstå idiomet i en instruktion för en skrivövning (1)
- förstå idiomet i en dialog (1)

Oftast, i 25 fall (59,5 %), förekommer idiomerna i sådana ordförrådsövningar där eleven bara ska förstå idiomet. Tretton av dem ska förstås i ett sammanhang och tolv som en skild fras utanför sammanhanget. I tio fall (23,8 %) ska idiomerna aktivt användas i ett sammanhang och sju gånger (16,7 %) förekommer de i övningar, där eleven ska skriva idiomet på svenska utanför sammanhanget. Det är klart att också i sådana övningstyper, där eleven ska använda idiomet själv, ska han också förstå vad idiomet betyder.

Man kan konstatera att idiomerna i största delen av ordförrådsövningarna förekommer i ett sådant sammanhang där aktiv användning av dem inte krävs av eleven. Det är ändå nästan hälften av fallen där idiomet på något sätt aktivt ska användas av eleven.

5.4 Idiom i läsförståelseövningar

I läsförståelseövningar förekommer minst idiom. I första delen av läroboksserien Magnet förekommer sex av 15 idiom (40,0 %) i läsförståelseövningar medan det i Magnet 3 är sex av 30 idiom (20,0 %). Jämfört med den första delen är andelen idiom som förekommer i läsförståelseövningar i Magnet 3 tydligt mindre. Skillnaden mellan Magnet 3 och 5 är däremot inte så stor – i Magnet 5 förekommer sex av 35 idiom (17,1 %) i läsförståelseövningar.

I kapitel 5.2 konstateras att de flesta idiomerna som finns i texter förekommer igen i ordförrådsövningar. Vad gäller läsförståelseövningar är situationen omvänd: Bara ett enda idiom i hela undersökningsmaterialet (*till och med*) som förekommer i en text (Magnet 5, text 2) förekommer också i en läsförståelseövning. Denna läsförståelseövning anknyter sig inte till den text där idiomerna förekommer, utan övningen kommer först efter text 3. Man kan alltså konstatera att idiom som förekommer i texter och ordförrådsövningar inte är desamma som finns i läsförståelseövningar.

6 Sammanfattning och slutsatser av analysen

Syftet med min undersökning är att få fram hur många idiom det förekommer i de tre utvalda delarna av läroboksserien Magnet och om antalet idiom blir större från första till femte kursen. Dessutom vill jag ta reda på om idiomerna förekommer i texter, ordförrådsövningar eller läsförståelseövningar och hur idiomerna fördelar sig mellan dessa områden i de olika delarna av läroboksserien. Utöver detta vill jag utreda, i vilka typer av ordförrådsövningar idiomerna förekommer och om det finns mer idiom som eleven passivt måste förstå än idiom som han aktivt måste kunna använda. Till sist vill jag ta reda på om kraven förändras från kurs 1 till kurs 5.

I min undersökning framkommer att i texter, ordförrådsövningar och läsförståelseövningar av läroboksserien Magnet förekommer sammanlagt 80 idiom. Antalet idiom ökar jämnt från första till femte kursen så att det i femte kursen finns över dubbelt fler idiom än i första kursen. Utgående från dessa resultat kan man dra den slutsatsen att idiom anses vara ett krävande område av språket och de börjar spela en större roll när elevens språkkunskaper utvecklas efter första kursen. Dessa resultat stämmer överens med hypotesen som jag presenterar i kapitel 4.2.

Avsikten med min undersökning är därtill att få reda på, om idiomerna förekommer i texter, ordförrådsövningar eller läsförståelseövningar och hur idiomerna fördelar sig mellan dessa områden i Magnet 1, Magnet 3 och Magnet 5. I första delen av Magnet förekommer största delen av idiomerna i läsförståelseövningar och texter och minst idiom i ordförrådsövningar. I tredje delen av läroboksserien är distributionen av idiomerna helt olik jämfört med den första delen. I Magnet 3 förekommer nämligen över hälften av idiomerna i ordförrådsövningar. I Magnet 5 är det över 60 % av idiomerna som förekommer i ordförrådsövningar. Andelen idiom i ordförrådsövningar, där eleven ofta ska kunna använda idiomerna själv, växer i takt med att elevens språkkunskaper förbättras från första till femte kursen. På motsvarande sätt minskar andelen idiom i texter och läsförståelseövningar där det är viktigt att känna till och förstå idiomerna. Man kan konstatera att förståelsen av idiomerna spelar en stor roll i första kursen, medan den aktiva användningen av idiomerna betonas i kurs tre och ännu mer i kurs fem. Också dessa resultat stämmer överens med min hypotes i kapitel 4.2.

I mitt undersökningsmaterial förekommer idiomerna i tolv olika typer av ordförrådsövningar. Oftast förekommer idiomerna i övningar där eleven bara ska förstå idiomerna. I dessa övningar ska eleven antingen kombinera svenska idiomerna med dess finska översättning, översätta idiomerna från svenska till finska eller förstå idiomerna i en lucktext, ordlista, en instruktion för en skrivövning eller en dialog. Bara i en fjärdedel av övningarna ska eleven själv använda idiomerna i ett sammanhang: översätta idiomerna från finska till svenska, bilda en sats som innehåller ett visst idiom muntligt eller skriftligt och komplettera en lucktext med idiomerna. Resten av idiomerna förekommer i sådana

övningstyper där eleven ska använda idiomet utanför sammanhanget, i praktiken alltså bara skriva idiomet i dess grundform på svenska. Avsikten med dessa övningstyper är att leta efter idiomet i texten och skriva ner det samt komplettera idiomet med saknade bokstäver. Utgående från dessa resultat kan man dra den slutsatsen att även om idiomerna förekommer i ordförrådsövningar, betyder det inte nödvändigtvis att eleven aktivt ska kunna använda dem. Bara cirka hälften av idiomerna i ordförrådsövningar ska eleven använda själv. En knapp fjärdedel av dessa idiom förekommer i övningar, där eleven ska kunna använda idiomet i ett sammanhang och en sjättedel i övningar, där idiomet ska användas utanför sammanhanget. När man betraktar undersökningsmaterialet som en helhet är det bara 17 av alla 80 idiom (21,3 %) i Magnet 1, 3 och 5 som förekommer i övningar, där det krävs aktiv användning av idiomerna.

Största delen av idiom som förekommer i texter förekommer också i ordförrådsövningar. Dessutom finns det i ordförrådsövningar också sådana idiom som inte finns i texter. Läroböckerna är alltså mycket systematiska i sitt sätt att ta upp idiom först i texter och därefter i ordförrådsövningar. Det är viktigt att eleverna också får använda idiom i praktiken efter att ha läst dem i texten. Idiomerna som förekommer i läsförståelseövningar finns däremot i varken texter eller ordförrådsövningar med bara ett undantag.

Jag hoppas att min avhandling ska väcka intresse för idiom i läroböcker och leda till vidare undersökningar om temat. Det skulle vara intressant att undersöka bland annat hur lärarna förhåller sig till idiom i svenskundervisning. Man skulle också kunna undersöka hur elevernas förmåga att förstå och använda idiom utvecklas under gymnasietiden. Dessa resultat kunde man jämföra med läroplanen och nivåerna i den Gemensamma europeiska referensramen.

Litteratur

Undersökningsmaterial:

Bulut, Sonja & Kajander, Pauli & Laurén, Anna-Lena & Repo, Heidi & Wahlroos, Sanna (2010), *Magnet. Kurs 1*. WSOY, Helsingfors.

Bulut, Sonja & Kajander, Pauli & Repo, Heidi & Wahlroos, Sanna (2009), *Magnet. Kurs 1. Opettajain materiaali*. WSOY, Helsingfors.

Bulut, Sonja & Kajander, Pauli & Nordgren, Anders & Repo, Heidi & Wahlroos, Sanna (2010), *Magnet. Kurs 3*. WSOY, Helsingfors.

Bulut, Sonja & Kajander, Pauli & Nordgren, Anders & Repo, Heidi & Wahlroos, Sanna (2007), *Magnet. Kurs 3. Opettajain materiaali*. WSOY, Helsingfors.

Bulut, Sonja & Holm, Maria & Kajander, Pauli & Nordgren, Andres & Repo, Heidi & Wahlroos, Sanna (2008), *Magnet. Kurs 5*. WSOY, Helsingfors.

Bulut, Sonja & Kajander, Pauli & Nordgren, Andres & Repo, Heidi & Wahlroos, Sanna (2008), *Magnet. Kurs 5. Opettajain materiaali*. WSOY, Helsingfors.

Litteratur:

Burger, Harald (2007), *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Erich Schmidt Verlag, Berlin.

Fleischer, Wolfgang (1982), *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.

Korhonen, Jarmo (utg.) (1992), *Phraseologie und Wortbildung – Aspekte der Lexikonerweiterung. Finnisch-deutsche sprachwissenschaftliche Konferenz, 5.-6. Dezember 1990 in Berlin*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

Skolverket (2007), *Gemensam europeisk referensram för språk: lärande, undervisning och bedömning.*

www.skolverket.se/sb/d/193/.../pdf2144.pdf%3Fk%3D2144 (27.3.2011)

Sköldberg, Emma (2002), *Idiom, tvetydighet och kreativa skribenter. I: Sven-Göran Malmgrén, Kerstin Norén och Mall Stålhammar (utg.) (2002), MISS. Fem studier i lexikologi.* Göteborgs universitet.

Sköldberg, Emma (2004), *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom.* Styrelsen för Mejerbergs institut vid Göteborgs universitet. Göteborg.

Studentexamensnämnden (s.a.).

<http://www.ylioppilastutkinto.fi/fi/ylioppilastutkinto/uudyot/> (27.3.2011)

Studentexamensnämnden (2008), *Ylioppilastutkinto 2007. Tilastotietoja ylioppilastutkinnosta.*

http://www.ylioppilastutkinto.fi/fi/files/documents/Tilastot/Ylioppilastutkinto2007_nettiin.pdf (27.3.2011)

Svensén, Bo (1987), *Handbok i lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet.* Nordstedts Tryckeri, Stockholm.

Svensén, Bo (2004), *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik.* Nordstedts Akademiska Förlag, Stockholm.

Utbildningsstyrelsen (2003), *Grunderna för gymnasiets läroplan.*

<http://www02.oph.fi/svenska/ops/gymnasiet/gymnlpg.pdf> (27.3.2011)

WSOY (s.a.). [En beskrivning av läroboksserien Magnet.]

<http://ratkaisut.wsoypro.fi/web/guest/395> (27.3.2011)